

Густав Херлинг Груђињски

СВОД ПРАВДЕ

Тргови, пијаце, моја стара фасцинација. Од ране младости, чак од дечаштва, видео сам и осећао у њима (не умејући, очито, да то добро изразим) читав велики свет смештен и сведен на димензије доступне људском погледу. Може бити да ми је то остало из периода кад сам још као ученик становао кратко у мом родном граду на станици чији је прозор гледао на велики трг, на коме су сваког дана, од ујутру до после подне, стајале густо поређане тезге и запрежна сеоска кола, а који је у зору и после подне за вежбе користила војска што је коначила у касарнама на другој страни трга. Суседство војне команде и врева пијачних гласова и вике, једнобојних војачких колона и хаотичног, живописног шаренила пијачне гомиле, мора да су се у мојој млађаној машти склопило у слику нечег ограниченог и уједно врло пространог. Та слика, синоним света одраженог у одломљеном парчету великог огледала није се никад избрисала из мог сећања и често ме је пратила у доцнијем, зрелом животу.

Много касније нагледао сам се тргова, пијаца – у Енглеској, Немачкој, Француској, Италији, Персији, Палестини, Индији, Бурми. Нису биле оно што сам у својој младости умислио; вршили су своје локалне функције боље или горе, али недостајала им је она универзална примеса, којом их је уоквирила негда моја уобразиља. Тек овде, у Напуљу, потпуније сам, и богатије него у младости видео шта *Mercato* може да буде.

Piazza del Mercato налази се између улице у луци и главне улице, античка артерија града коју је народ – спајајући у једну целину уједначен низ старих еснафских сокака – назвао *Spaccanapoli*, линија која расцепљује Напуљ. То као да је кичма града, са посувраћеним ребрима бочних ћошкова на обема својим странама. Једним таквим бочним сокаком можеш доћи на Трг, ако се налазиш управо у центру старог града, а не у близини луке.

Пре него што је на основу декрета Карла I Анжујског 1270. пустопољана на периферији средњовековне тврђаве била означена и ограђена као простор за будући трг, две године пре тога, 1268, одиграла је улогу губилишта. Тако је почело: ту је одрубљена глава последњем Хохенштауфу, млађаном принцу Конраду званом Конрадин¹. И нит губилишта није се изгубила усред сталног прираста продавница и тезги, све до краја XVIII века, тачније до 1799. године, кад је на *Piazza del Mercato* обешена група аниматора и вођа неуспеле (јакобинске) Напуљске револуције. Вешала су тако заменила целатску секиру, на њене степенике ступали су на смрт осуђени злочинци и убице; за мештане и за дошљаке својим изгледом стојила су се са изгледом Трга. У епохи секире Мазанијело је главом платио за кратку плебејску буну: становао је на Тргу и продавао тамо рибе, одатле је водио побуну, и на Тргу је исто тако, у цркви *Del Carmine*, заробљен, убијен, и кад је већ био мртав, одрубили су му главу. Цркву *Del Carmine* основала је, придобила из Немачке, мајка принца Конрадина, којој Карло I није дозволио да синовљеве посмртне остатке пренесе у далеку породичну гробницу. Није то једина црква на Тргу. Француски монаси подигли су другу, *Sant'Eligio*. И око ње ће кружити ова прича.

Током времена тржница је бујала, премашивала је своје првобитне границе, постајала је засебан свет, баш онакав какав сам гледао с прозора ђачког пансиона у свом родном граду. Чудно је то, можда и не нарочито разумљиво, али не могу да се решим главне одлике ове „особитости”, одлике искљученог и света уједно затвореног у оквиру свог одраза, свог универзалног рефлекса. Мој Трг из времена младости био је место пазара и оружја; напуљски *Mercato* – место пазара и правде. Свеједно какве, с малим или великим словом, осрамоћене или узвишене, истините или засноване на лажи и насиљу, али правде без које се човек осећа изгубљено; као што се осећа умирено док гледа вежбе својих потенцијалних оружаних бранитеља. Другим речима, стицај елемената пресудан је за дубљу суштину Трга.

¹ Конрадов син Конрадин, последњи законити потомак породице Хохенштауфен, који је узалуд покушавао да оствари старе тежње Хохенштауфоваца за наследством у јужној Италији. Након несретних борби које је у том циљу водио и након пораза, био је заробљен и погубљен у Напуљу 1268. године. (Прим. прев.)

Подигнута од стране француских редовника, анжујска црква Светог Елигија² на Тргу одмах упада у очи из два разлога: прво, мада скромна, доста је лепа; друго, сводом је спојена са зградом која је насупрот ње, у којој је некад била смештена болница. Велики свод с прозором у горњем делу сигурно је служио за хитно прелажење из цркве у болницу. Половину зида испод прозора заузима *grosse horloge*, дајући своду необичну лакоћу и елеганцију. Испод сата, са обе стране су два невелика медаљона, такође изнад лучног удубљења, у којима би туриста или случајни пролазник могао да уочи два нарочита архитектонска украса кад би имао довољно времена и жеље да дуже задржи пажњу, а не само да летимично прелети погледом. Један медаљон обухвата две мале мермерне главе, изразито мушке. Други, такође, две још мање главе истих димензија, мушку и женску. Нико није успео да дешифрира значење медаљона, а они се несумњиво труде да нешто кажу, јер би као обични орнаменти били вероватно идентични – што је природан и чест декоративни мотив.

Они који се неповерљиво односе према свакој легенди и верују само историјским записима свод су једноставно назвали *L'arco di Sant' Eligio*. Ко пак верује легенди или је чак сматра за усмену повест, у извесном смислу важнију од писане повести и повести забележене у хроникама, тај говори о „своду правде за узор”, *L'arco della giustizia esemplare*. И на малим мермерним главама запажа се нешто више од делића градитељске декорације.

А за чисте историчаре, пак – у питању је искључиво легенда. Могућно ју је забележити, као што је учинио Сумонте у *Historia di Napoli*, јасно ипак назначивши да је легенда а не историјска чињеница, али Сумонте то није учинио, напротив, обичну формулу легенде: „стари људи причају” подигао је до улоге историјског извора. Слажем се с њим мада, нормално, моје мишљење за професионалне историчаре нема значаја. Слажем се с њим као писац, јер верујем да формула „стари људи причају” обнавља нит прошлости која прохујало време чини и даље живим, нарочито ако су се приче старих људи преносиле с колена на колена. А тако је било у случају овде описане легенде о „правди за узор” с почетка XVI века до краја прошлог столећа. Да ли је легенда постепено избледела, јер је исто тако лагано умирала „правда за узор”? То не знам, то је врста истраживања која захтева специјалну припрему. За мене је важно само дуго, смислено трајање легенде.

² Епископ ноајонски. Пореклом из римске породице, Елигије је спрва радио у ковници новца, а касније постао мисионар. Године 640. добија чин епископа нојонског. Стално је просвећивао незнабошце међу Францима. Умро 659. године. (Прим. прев.)

Зарад читаоца треба пре наративне шетње испод Свода правде још поменути и мог славног претходника, Александра Диму. У *Corrocolo*, књизи о Напуљу, у поглављу под насловом *Венчање на губилишту* покреће исту тему као и ја. Али гушчије перо Димино превише се растрчало у хајци за лаким књижевним ефектима у поређењу с мојом оловком која хоће само да да за право легенди и да подјари њене пламенове који гасну.

Стари људи током три и по века причали су да је око 1500. године млади и стасити напуљски гроф Адријано Карачоло, власник бројних двораца у граду и богати калабријски латифундист једнога дана на свом властелинству открио девојку (и девицу) необичне лепоте, скромну и побожну као и њени родитељи, грофови вазали, настањени у сеоском газдинству далеко од властелиновог замка. Звала се Патриција Буроне, запала је за око свом господару док је ловио у близини газдинства. Стари људи причали су да се заљубио у њу на први поглед, они уздржанији добацивали су, жмиркајући, да га је обузела само пролазна страст, једна од оних бројних код особа његовог сталежа, његових година и феудалног апсолутизма. Породица Буроне није била сељачка, стајала је нешто више на друштвеној лествици, незгодно је, дакле, било задовољити изненадни прохтев силовањем, чак, могућно је, у присуству беспомоћних родитеља. Гроф је желео да проведе ноћ са девојком уз њен пристанак, макар изнуђен. И енергично се дао у акцију. Оплео је оца лажном оптужбом за убиство, тражећи његову кћерку у замену за ослобађење од кривице и пуштање из затвора. Услов је испуњен, стари људи изражавали су то једном реченицом: „Патриција се предала његовој жудњи”. Инцидент би био завршен да је породица мукло преживававала трагедију, помиливши се са срамотом жртвеног јагњета. Али начас опуштене руке у покрету очајања подигоше се убрзо у силовитој жудњи за правдом. Читава породица – отац, мајка, кћерка – кренула је у Напуљ. У легенди није јасно, како је успела да доспе пред лице намеснице Изабеле Арагонске. Огорчена Изабела уверила се у истинитост оптужбе, након чега је послала оружани одред у Калабрију с наредбом да се кривац испоручи у Напуљ. Успео је да побегне и сакрије се. Дат му је рок од осам дана да изађе из скровишта. Кад је одређени рок прошао, Изабела је наредила рушење грофових двораца у Напуљу. То је помогло, кривац је дошао у краљевску палату пред крунисаног судију. На основу Изабелине пресуде, коју стари људи називају правдом за узор, гроф Адријано Карачоло оженио се у цркви Светог Елигија лепом Патрицијом, а право са олтара прешао је на губилиште постављено испод свода; брак је био спирање срамоте пред људима, а сеча главе казна за злочин пред лицем Бога и Закона. Сумонте тврди да су мале мермерне главе на своду „требало да овековече чин правде

за узор”, али изгледа да томе противречи њихов необичан одабир. Означавале су нешто друго: могућно је само нагађати шта.

Зачуђујуће је то што се образац правде за узор (венчање као надокнада за вређање чистоте и девичанства, егзекуција кривца за злочин силовања) понављао неколико пута следећих столећа, и то веродостојније у историјском облику него у легенди испреденој од усмених предања. Уз то у разним варошицама, удаљених од Свода Правде на *Piazza del Mercato* у Напуљу: у фламанском граду на језеру Комо, у Падови (вољом принца Ферарија), у Шпанији (вољом Филипа IV). Захвална тема за размишљање: да ли је то продор напуљског примера, или се пак без икаквих спољних утицаја раширила Европом „правда за узор”? Интересовање писаца (Шекспир, Лопе де Вега) рекло би се да говори у прилог овом другом.

Претежније је ипак међу истраживачима уверење да је од почетка до краја у игри била „идеална конструкција ригорозне правде”, у којој су казна „поправног” брака и казна смрти за силовање ишли заједно, као у овом хармоничном своду са ослоном на два темеља.

А ако је веровати верзији која се само једном стидљиво појавила у причама старих људи, у легенди о правди за узор, да би кратко поживевши брзо нестала? Причало се да је у часу спровођења кривца на вешала његова нововенчана жена пала на колена пред надзорником погубљења узвикнувши: „Не!” и онесвестила се. И да је јој је гроф упутио тада са вешала поглед пун љубави. Та верзија наложила је младој удовици да одмах по мужевљевој смрти ступи у самостан, што омогућује, дакле, сумњу да се једина ноћ насиља претворила у ноћ истинске љубави, о чему нису знали ни девојчини родитељи ни Изабела Арагонска. А да су чак и знали, не би променили одлуку јер правда за узор не може бити половична. Мислим да је та верзија, мада су је на брзину одбацили творци и настављачи легенде, била вероватна. Штавише – она најбоље може да објасни два медаљона на своду: двоструки мермерни портрет злочинца и погубљеног осуђеника; управо такав портрет целатском секиром раздвојених љубавника.

Али не морам да посежем за ефектима (уосталом другачијим), као што је то у *Corricolo* учинио Дима. Кад зађем понекад на *Piazza del Mercato* и посматрам трговце, дућанције, купце, разбрбљане и галамљиве у пролазу испод Свода правде, несвесне столетне, већ и засигурно заувек мртве легенде, постављам себи питање није ли жеља за правдом јача у човеку од жеље за слободом, једнакошћу и братством.

Новембар 1993.

ГУСТАВ ХЕРЛИНГ ГРУЋИЊСКИ, рођен у 1919. у Кјелцама, умро 5.јула 2000. у Италији. Дебитовао у међуратном периоду као књижевни кри-

тичар. Током рата био је хапшен и затворен у гулагу на Арктику. У армији генерала Андерса борио се код Монте Касина. Један је од оснивача и првих уредника *Културе* (1947), тада штампане у Риму. По премештању седишта часописа у Париз, Груђињски одлази у Лондон у којем ће живети једно време, а затим се враћа у Италију, где је живео од 1952. Добитник је награда: Култура (1958), Јужиковски (1964), Кошћелски (1966) и Вјадомошћи (1981), као и италијанске *Premio Viareggio*, међународне *Гујенбергове награде*, и награде Француског ПЕН клуба.

Један од најистакнутијих пољских писаца двадесетог века. Тема о којој најчешће пише јесте људски отпор према различитим формама ништавила (тоталитаризам, религиозна искушења, осећај егзистенцијалне усамљености, инструментализација живота). Литерарни критичар, прозаист, есејист и аутор оригиналних мешовитих форми. Његова критичка дела израз су његовог интереса за сликарство, руску књижевност и европску класику. Ерудиција коју одликују његови есеји о уметности открива његово специфично схватање културе као метафизичке манифестације људске несигурности, и непресушног врела језичке симболике која је у служби чулне перцепције. Као писац, Херлинг је поново рођен након искустава у гулагу, која је забележио и преобликовао у делу *Друђи свети* (1951), једном од првих и најбољих дела о тој тематици у светској литератури. Дескриптивно документарно дело о условима живота у совјетским логорима и у исто време приповест о есенцији тоталитаризма, границама хуманости, недокучивим дубинама у које човек може да падне, дело о људској снази путем које човек достојанствено може да дочека сваку игру коби. У својим причама Херлинг прати „индивидуалну судбину” која обележава лични пут сваког појединца, пут мирења са смрћу. Књижевне особености његовог дела, које би се могле дефинисати и као метафизичке криминалистичке приче, последица су његовог повратка на форму приче из деветнаестог века, прича које срећемо код аутора као што су По, Мелвил и Џејмс. „Оригинални традиционализам” одликује такође његов *Дневник њисан ноћу*, који је и дневник, и есеј о уметности, и политички коментар и прозно књижевно дело.

Из библиографије: *Живи и мртви* (Рим, 1945); *Крила олџара* (Париз, 1960), *Друђи долазак* (1963), *Друђи свети* (енгл. издање 1951, пољ. издање 1953), Антологија *У очима њисаца. Избор рађних њича 1939–1945* (Рим, 1947), *Торањ и друђе њиче* (1990), *Час сени* (1991), *Шесћ медаљона и сребрна кућџица* (1994), *Венецијански њорџреџ* (1995), *Блађословена, светиа* 1996, *Дон Илдербрандо* (1997), *Врели дах њусџиње* (1997), *Разђовори у Драђонеђи* (1997), *Посмртна звона за звонара* (1999), *Бела ноћ љубави* (1999), *Дневник њисан ноћу* (1973–79, 1980–83, 1984–88, 1989–92, 1993–96). *Најкраћи водич њо самом себи* (2000).

Превела с њољскођ и белешку сачинила МИЛИЦА МАРКИЋ